

УДК 94(438:474.5:477.82/.86-192)(093.2)''1546''

DOI <https://doi.org/10.33402/up.2025-18-01>

Володимир ПОЛІЩУК

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Інституту української археографії та джерелознавства

імені М.С. Грушевського Національної академії наук України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9455-7800>

e-mail: rizoma@ukr.net

ПРОБЛЕМА МЕЖУВАННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ ПОЛЬСЬКОЇ КОРОНИ З ВОЛИННЮ І СХІДНИМ ПОДІЛЛЯМ У 1546 РОЦІ¹

У статті розглянуто проблему межування міждержавних кордонів між Польською Короною і Великим Князівством Литовським, яке проходило здебільшого по території сучасної України і колишніх теренів Руського королівства (Галицько-Волинського князівства): Полісся, Волині і Поділля, а також по території Берестейщини (Республіка Білорусь). Цю проблему розглянуто в контексті вивчення такого унікального історичного джерела, як «Попис границь и шкод» 1546 року, в якому були запротокольовані об'їзди маєткових меж магнатів і шляхти обидвох держав. Відтворено історичний контекст створення перепису кордонів 1546 року, який був єдиним описом на цій ділянці кордону в Ранньомодерний час. Проаналізовано історіографію дослідження цього джерела і проблематику межування границь з кінця XV – першої половини XVI ст. Тему міжсусідських відносин приграничних магнатів і шляхти обидвох держав було виділено в окрему проблематику. З точки зору джерелознавчої характеристики «Попис» 1546 року було віднесено до категорії описово-статистичних джерел. Надано порівняння акції опису кордону ВКЛ з Польським королівством з іншими аналогічними акціями того часу. Проаналізовано інституційний аспект створення приграничних комісій, які мали розглядати приграничні спори магнатів і шляхти ВКЛ і Корони, як передумову межування міждержавних кордонів. Показано, як аналог створення цих комісій було використано у перемирних грамотах ВКЛ з Московським князівством у 1508–1556 роках. Досліджено роль і місце проекту створення спільних між ВКЛ і Короною приграничних комісарських судів 1554 року, який не було реалізовано. Доведено, що приграничні комісари, які здійснювали перепис границь і збитків 1546 року між Короною і ВКЛ, не мали повноважень на відновлення чи проведення міждержавних границь. Також вони не мали повноважень на поладження міжсусідських спорів. Висвітлено роль Жигмонта Августа у проведенні акції з опису границь 1546 року.

Ключові слова: опис границь 1546 року, міждержавний кордон, границі маєтків, комісарські суди, магнати, шляхта, сейм, Корона Польська, Велике Князівство Литовське, Волинь, Поділля.

¹ Публікацію підготовлено в рамках стипендіальної програми Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського «Досліджуйте в Україні» ("Badaj na Ukrainie").

У 1546 року було проведено єдину у своєму роді акцію з об'їзду і фіксації обведення границь між Великим Князівством Литовським і Польським Королівством, яка проходила по території Підляшшя, Полісся, Волині і Поділля (Вінницький і Брацлавський повіти) з боку Великого Князівства Литовського (далі – ВКЛ) і по суміжних воєводствах Корони Польської – Мазовецькому, Любельському, Белзькому, Руському, Подільському. Це був єдиний в історії обидвох держав реалізований опис границь, відомий як «Пописъ границъ и шкодъ», або «дукт», 1546 року, в якому брали участь привілейовані землевласники та уповноважені комісари з обох сторін (Археографический сборник документов, т. I). Його було укладено з боку ВКЛ під керівництвом господарського маршалка Василя Тишкевича (Яковенко, 2008, с. 179–187, Любавский, 1900, с. 528, Тишкевич, 1920, с. 1–32)² і писаря великокняжої канцелярії Войтеха Ленартовича (Альберта Нарбута). Цей опис границь не тільки зафіксував топографію кордонів і населених пунктів, але й відобразив (шляхом опитування місцевих землевласників, урядників і селян («людей», «мужей»)) взаємні претензії, скарги та суперечки щодо границь прикордонних землеволодінь та проходження міждержавної границі, яку, щоправда, так і не було проведено, але яка мала проходити через границі доменіальних володінь монарха та земських володінь (шляхетських, отчинних, приватних, службових).

Проведення акції з перепису кордонів і фіксації взаємних скарг між Короною Польською і ВКЛ сама по собі була **унікальною суспільною подією** в кількох контекстах, власне в контексті міждержавних відносин, сусідських взаємин прикордонної шляхти і урядників (королівських, великокнязівських, магнацьких); тво-

² Василь Тишкевич (1492–13.08.1571), син Тишка Калениковича, визначний державний діяч Великого Князівства Литовського. Походив з давнього київського панського роду Калениковичів. З 1522 року господарський дворянин; бл. 1536 року – черкаський і канівський староста. У 1546–1558 роках був господарським маршалком; 1558–1569 роках – підляський воєвода; 1569–1571 роках – смоленський (титулярний) воєвода. Також був старостою волковийським (з 1546 року), державцею мінським (з 1544 року). У заголовку «Попису» 1546 року його титул не було зазначено. 5 листопада 1569 року отримав від Жигимонта Августа титул графа на Логойську і Бердичові. Брав участь у дипломатичних місіях в Кримське ханство і Московію. У «Попису границъ и шкодъ» 1546 року, в «обводі» від 9-го жовтня, Василь Тишкевич на границі Київської землі заявив себе як власник родових маєтків під Бердичевим, що межували з Чуднівською волостю кнг. Ілліної Острозької Беати, з її селищами «Журбинцовъ, а Калинцовъ, (які межували з маєтками В. Тишкевича. – *В.П.*) а зъ Грузскимъ, а зъ Ланевщиною, а Пелепелщиною, а Гридковщиною, а Бурковцы пановъ Калениковичовъ, а теперъ держить панъ Василей Тишковичъ а Головенчичъ изъ замкомъ Хмѣльницкимъ и зъ селы замку Хмѣльницкого Ильятьковцы, а Кумановцы, а зъ Березною». Граничні комісари, власне Василь Тишкевич сам вийшов на границю власного маєтку «тою Черною дорогою на могилу Гончариху. Отъ могилы Гончарихи къ верхомъ болота врочища Мытника. И тут повѣдили, ижъ пришла граница селища Бердичовского пановъ Калениковичовъ, а теперъ пана Василья Тишковича» (Археографический сборник документов, т. I, с. 121). Термін «селище» вказує на те, що поселення не було заселене.

рення станово-територіального суспільства й саморепрезентації монархії Ягелонів в умовах персональної унії володаря двох держав. Адже вперше було організовано і проведено опис масткових границь як міждержавних. Приграничні комісії, які мали описувати границі, були сформовані з боку Корони Польської і з боку ВКЛ; вони діяли спільно, складаючи протоколи граничних «обводів», з яких і постав «Попис границь и шкодъ» 1546 року, що складав другу частину опису міждержавного кордону. Основним джерелом інформації про топографію границь в конкретному населеному пункті виступали землевласники, урядники та піддані селяни. Вони, власне, і проводили «обводи» границь, тобто їх об'їзди, а граничні комісари лише фіксували у своїх протоколах їх огляди, які в тексті джерела іменуються «обводами». Дуже важливо підкреслити, що при цьому **не проводилося фізичного, власне лінійного, межування кордонів** між ВКЛ і Польським королівством спеціальними граничними знаками, як це мало бути під час демаркації міждержавних границь. Роль міждержавного кордону виконували масткові границі землеволодінь між сусідами-землевласниками з власними граничними знаками, що становить унікальний бік вивчення цього історичного джерела.

«Попис границь и шкодъ» 1546 року як історичне джерело сприймається сьогодні в контексті історичної географії і топографії міждержавної границі ранньомодерних державних утворень, якими були ВКЛ і Польське королівство і границі яких уже описали історики, а картографи нанесли на свої мапи, зокрема в працях польського історика Людвіка Колянковського і українського історика Миколи Крикуна. Але визначенням лінії кордону далеко не вичерпується джерелознавчий потенціал цього унікального і грандіозного історичного джерела. Тому тема статті зосереджується на висвітленні інституційних аспектів акції, яка мала на меті не тільки полагодження поземельних спорів привілейованих землевласників переважно Волинської землі (а також Берестейського і Брацлавського повітів) з шляхтою Польської Корони, але й виявлення граничних меж володінь шляхти. Вони розглядаються як міжсусідські масткові відносини, які типологічно мало чим відрізнялися від аналогічних міжшляхетських відносин всередині повітів, проте мали свою специфіку з огляду на прикордонне розташування мастків, де було відсутнє належне правове регулювання масткових спорів. Тому специфіка цих взаємин проявлялася через тривале і поступове вироблення **правових механізмів полагодження міжсусідських спорів та межування шляхетських володінь**, які ще спирались на звичаєве право і до яких були задіяні піддані обох держав.

Тема міждержавних кордонів стосується вибудовування інституцій державного управління у перехідний період від пізнього середньовіччя до ранньомодерного часу у Східній Європі. Під цим кутом зору джерело ще не досліджувалося. А втім, як сам текст джерела, так і акція з опису міждержавних кордонів мають велике значення для вивчення формування державних інституцій, правових відносин та уявлень про кордон на українських землях у XV – XVI ст., які перебували у складі як Польського королівства, так і Великого Князівства Литовського. Поняття кордону, границі виступають тут провідною ниткою, головною інтенцією, що об'єднує і до певної міри формує суспільство, структуруючи його та уніфікуючи на свій лад. Водночас поняття кордону виступає концептом для дослідження цього

явища в минулому як певний дослідницький інструментарій. Подвійне значення поняття може створювати ефект когнітивного «перемикання», що є наслідком занурення у минуле. Тому спроба подивитися на границю під кутом зору суспільних відносин на пограниччі у зв'язку з таким унікальним джерелом, як «Пописъ границъ и шкодъ» 1546 року, видається логічною і обумовленою існуванням сучасних міждержавних границь у світі.

У цій логіці варто виходити з того, що в рамках акції з описування кордонів проявилась інституційна діяльність двох сусідніх держав, споріднених через персональну унію верховного володаря – польського короля і великого князя литовського в одній особі, одного роду (хоча на момент проведення акції обидва титули були тимчасово персоналізовані у двох особах – батька і сина). Зрозуміло, що **сфера границь** належала до прерогатив монарха і також відбивала історію володіння його династії, як і тогочасні уявлення про границю загалом. В цих уявленнях, власне, існували владні інституції, які постають не як чужорідні, привнесені через примус, а як своєрідні, вироблені власним історичним досвідом. Тобто їх можна розглядати не тільки як накинуті згори, але й як «пропрацьовані» на соціально-символічному рівні місцевих регіональних еліт в ході формування станово-територіальної монархії. Фіксація границі не з'явилася миттєво, скажімо, з часу перемоги Ольгерда на Синіх Водах у 1362 року чи внаслідок польсько-литовських договорів 1352, 1366, 1385 (Кревська унія), 1392 (Острівська угода) років, які укладались у ході боротьби, у тому числі, за спадщину Руського королівства (Галицько-Волинського князівства). Це варто осмислити в історичному вимірі, причому не тільки у форматі подієвості як хід тривалих воєн, дипломатичних перемовин, політичних рішень володарів та їх реалізації, але й як соціально-політичну і символічну **структуру тривалої протягlostі**, певну константу, що існувала над подіями. Звідси постає питання про те, наскільки інституційні заходи щодо фіксації міждержавних границь у першій половині XVI ст. формували інституції ранньомодерної державності, які стануть звичними і впізнаваними на українських землях у XVII – XVIII ст., тобто в межах Речі Посполитої та відновленні української державності у формі гетьманата Війська Запорізького. А звідси вже випливають питання-деталізації щодо нашої теми: як же вирішувалося питання кордонів королівського і великокнязівського (доменіального), а здебільшого привілейованого землеволодіння магнатів і шляхти на пограниччі в аспекті реалізації земського права у міжсусідських спорах за володіння землею та збройних конфліктів і правопорушень («кгвалты, забийства, наезды, пожоги, грабежы, забране земель»)? Чи були вони масовими чи спорадичними? Як актуалізувалась ця тема в інстанціях влади і соціальних групах? Як у цих питаннях проявлялась державна (монарша) політика? Як вона враховувала чи використовувала інтереси магнатів і шляхти? Якою була диференціація цих інтересів? Чи можемо ми говорити про державну політику у сфері забезпечення державних кордонів? Який вона мала вплив на формування інститутів влади та механізмів управління: більше монарших чи більше магнатсько-шляхетських самоврядних? Чим акція з перепису кордонів відрізнялась у королівських, церковних, магнатських і шляхетських маетках і чи взагалі можна побачити якісь відмінності? Чим було пограниччя тоді? На більшість цих

питань навряд чи можна дати вичерпну відповідь в межах однієї невеликої статті, але їх постановка відкриває двері до аналітичного осмислення та опрацювання цього джерела і теми в подальшому.

В українській історіографії щодо цього джерела склалася дещо парадоксальна ситуація, яка, втім, характерна для всього литовсько-руського періоду історії України: часто-густо дорікаючи на нестачу джерел, історики мають під рукою унікальне і величезне за своїм обсягом історичне джерело, та ще й опубліковане і писане староукраїнською мовою (тогочасною урядовою руською), насичене таким неосяжним масивом даних, який годі було б уявити навіть для пізнішого періоду другої половини XVI – XVIII ст. З іншого боку, виникало враження, що це джерело має вузько тематичний діапазон проблематики, який уже досліджено. Проте досі не було сформульовано запитання, а що ж робити з цим текстом? Чи дійсно воно уже наскрізь досліджене і втратило свою цікавість для істориків? Який у ньому закладений інформаційний потенціал і як з ним можна працювати?

Сьогодні тема границь між ВКЛ і Польської Корони в «Пописі» 1546 року набула кількох аспектів опрацювання: історичні передумови проведення акції перепису кордонів 1546 року; організація і проведення акції з обведення кордонів за участю граничних комісарів; картографування (географічне визначення) границі за зазначених у описі топонімах; правові механізми і публічні процедури з фіксації кордонів, які застосовувались під час їх описування.

Вивчення цієї унікальної пам'ятки розпочалося у 1758 році, але затрималось на понад століття. У 1758 році польський історик права, реформатор освіти і видавець архівних документів Мацей Догель опублікував текст «Попису границь и шкодь» 1546 року (Dogel, 1758, s. 61–62). До речі, це була чи не перша археографічна публікація з історії України, писана староукраїнською мовою, але опублікована за списком в перекладі польською як випис з книг Литовської Метрики. Другим етапом вивчення пам'ятки стала публікація руськомовного оригіналу (або тогочасного списку) у виданні «Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси», яке у 1867 році здійснили П. Гільтебрандт, Ф. Елеонський, А. Миротворцев у Вільно (Археографический сборник документов, т. I, с. 46–125).

Першим, хто використав «Попись» для історичних студій, був член Віленської археографічної комісії Семен Шолкович, який достатньо детально описав об'їзди границь, викладені в «обводах», власне, переказав зміст протоколів цих об'їздів (Шолкович, 1885, с. 7–80). Побіжно «Попис» відзначали у своїх працях Матвій Любавський (Любавский, 1900, с. 529) та Михайло Грушевський, який у примітках до мапи, доданої до 4-го тому своєї фундаментальної праці «Історія України-Руси», так охарактеризував опис кордонів 1546 року: «Се дуже докладне означення границь, але перевести його на папір не так легко, бо воно переважно означає границю різними хорографічними вказівками, або й такими, як знаки на деревах. Щоб перевести його докладно на мапу, треба б спеціальніших дослідів, і сім досі ніхто не займався» (Грушевський, 1907, 1993, с. 497). Ще раніше М. Грушевський використав дані «Попису» 1546 року у коротенькій статті-примітці про локалізацію топоніму «могила Гончариха», у якому сходились три

історичні регіони України: Київщина, Волинь і Поділля (Грушевський, 1896, с. 4–6; 2003, с. 147–149). У наш час побіжно згадували «Попис границь и шкод» 1546 року польські історики Гжегож Блащик – в контексті історичної географії ВКЛ (Błaszczuk, 2007, s. 92), та Анджей Янечек, який вивчає феномен пограниччя у Польському королівстві, зокрема колонізаційні, урбанізаційні процеси (осадництво) у коронних землях Червоної Русі (Janeczek, 1991, s. 305; 2000, s. 43; 2022, s. 231). Як зауважив Анджей Янечек в одній зі своїх статей, «у XVI ст. територія обох воєводств (Руського і Белзького Польського королівства – *В.П.*) залишалась стабільною. Пересування границь та сумніви у її належності відбувалися лише на локальному рівні. Такий локальний вимір зміщення границь виявляють граничні спори поміж Короною та Великим Князівством Литовським, зокрема на червоно-руському відтинку границі, який безпосередньо стикався з Берестейським повітом і Волинню, відомий з «дукту» границь 1546 року» (Janeczek, 2022, s. 231).

Підготовка і проведення акції з описування кордонів найбільш детально розроблялись у працях польських істориків Людвіка Колянковського (Kolankowski, 1913, s. 272–276) і Аліни Вількевич-Вавжиньчикової (Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa, 1938, s. 93–205). Виділивши історичний період від середини XV ст. до Люблінської унії 1569 року, вона обґрунтувала нижню хронологічну межу початку цих приграничних спорів – обрання на польський престол великого князя литовського Казимира Ягеллона у 1447 року, коли поновилась персональна унія двох держав, що, власне, й потягло за собою певну стабілізацію кордонів між ВКЛ і Польською Короною. Саме в цей час відбуваються перші спільні сейми, на яких на обговорення почали виноситися прикордонні спори сусідів-землевласників (Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa, 1938, s. 106). Авторка вказала на важливість розрізнення питання проведення (демаркації) міждержавних кордонів від питання міжсусідських відносин прикордонної шляхти обох держав (Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa, 1938, s. 114). Це розрізнення є важливим методологічним підґрунтям вивчення «Попису», яке було відображене у самій назві – «Попис границь и шкод»: «Лѣта Божего нарoженія 1546, мѣсеца августа 3 ден, у волторокѣ, индиктѣ 4. За розказаньемъ господаря короля его милости, великого князя Жигимонта Августа, Васильемъ Тишкевичомъ а Войтехомъ Ленартовичомъ стася пописъ границъ и шкодъ межи Великого Княжества Литовского и Коруны Польское» (Археографический сборник документов, т. I., с. 46).

В контексті історико-географічного опрацювання топонімії границі тема по-новому була опрацьована у спеціальній праці Миколи Крикуна, присвяченій кордонам українських воєводств правобережжя України XVI – XVIII ст. (Крикун, 1993, с. 11–23, 50–56; Крикун, 2012, с. 65). Після неї «Попис» в українській історіографії не вивчався, хоча цей текст належить значною мірою до історії українських земель у складі як Корони Польської, так і ВКЛ. Перешкодою до подальшого вивчення «Попису», на мою думку, стала втрата актуальності до вивчення цього історичного джерела, пов'язана з відсутністю належного джерелознавчого опрацювання архівних списків, відсутністю науково-довідкового апарату (досі немає іменного, географічного, топонімічного та інших покажчиків), яке може відбутися тільки на підставі підготовки тексту джерела до нового видання на сучасних археографічних засадах.

«Пописъ границъ и шкодъ» 1546 року як своєрідний акт адміністративного межування побіжно охарактеризував Геннадій Боряк (Боряк, 1988, с. 89). Уперше ним було дано джерелознавче визначення цього джерела в контексті історії адміністративно-територіальних поділів українських земель у складі пізньосередньовічних і ранньомодерних держав Східної Європи. Геннадій Боряк слушно вказав на відмінність актів поновлення (“renovatio”) і межування (“limitatio”), проте за умовчанням відніс «Попис» до актів межування. Насправді, «Попис» не був, власне, актом і за своїм правовим значенням не встановлював і не закріплював жодного правового статусу межування міждержавних кордонів. Це сталося передусім тому, що акту межування або демаркації міждержавного кордону мав передувати двосторонній акт делімітації кордону – з боку ВКЛ і з боку Польської Корони. Акт делімітації мав визначати порядок проведення, власне, межування кордонів (демаркації), а цього зроблено не було. Тобто не було вчинено важливої інституційної і дипломатичної передумови розмежування кордонів. На мою думку, у разі з «Пописом» 1546 року ми маємо справу не з актом, а з **описово-статистичним джерелом** урядового походження, **протоколом огляду/об’їзду границь**. Адже граничні комісари не мали права встановлювати міждержавної границі, а тільки збирати свідчення місцевих землевласників про її проходження між маєтками. Як було зазначено вище, лінеарна границя (власне, демаркація) так і не була проведена між ВКЛ і Польським королівством навіть у тогочасному розумінні, а спірні ґрунти у маєтках мали вирішуватися спеціальними комісіями.

З’ясування цього джерелознавчого питання дає змогу повноцінно оцінити «Попис границъ и шкодъ» 1546 року в історичному контексті. Ось чому таким важливим є аналіз політичних та інституційних передумов організації межевої акції 1546 року, а також точне визначення її сутності як реалізації певної державної політики та відображення тогочасних уявлень про кордони, що вплинуло на наративний склад елементів історичного джерела. Чи не впливала на це також персональна унія володаря двох держав, який формував його погляд на організацію акції?

Акція перепису передбачала лише «поправу границъ» і то лише у майбутньому, а значить, йшлося про їх поновлення – “renovatio”. Більш того, як зазначив Геннадій Боряк у тій самій статті, «дані граничного акту 1366 року про розподіл волинських володінь між кн. Любартом і Казимиром Великим (у ньому зафіксований відрізок довжиною до 150 км від Грубешова до Сокаля) загалом збігались із даними акта 1546 року» (Боряк, 1988, с. 90). Кордони Руського королівства (Галицько-Волинського князівства) у своїй статті реконструював Леонтій Войтович (Войтович, 2011, с. 5–41). На думку Матвія Любавського, географічні окреслення волинських повітів другої половини XV – першої половини XVI ст. сформувалися в удільну епоху панування династії Гедиміновичів, тобто у другій половині XIV ст. (Любавський, 1892, с. 209). Отже, границі між ВКЛ і Польським королівством, принаймні на більшій частині її протяжності, мали залишатися більш-менш сталими й до 1546 року. Питання полягало в тому, якими ж мали бути ці границі у першій половині XVI ст. у станово-територіальній монархії, яка поступово еволюціонувала у республіку політичного народу-шляхти?

«Попис границъ и шкодъ» 1546 року початково входив до складу книг Литовської Метрики великокняжої канцелярії у Вільно, проте досі його архівна історія

залишається нез'ясованою. Микола Крикун у ході архівних пошуків встановив наявність дев'яти списків «Попису границь и шкодъ» 1546 року, скопійованих як тогочасною урядовою руською (староукраїнською і старобілоруською) мовою, так і в польському перекладі (під назвою “dukt”) або транслітерацією латиною (Крикун, 1993, с. 39). І цей факт не випадковий. Власне, архівна доля тексту цього джерела віддзеркалює стан речей зі встановленням міждержавних границь між Короною та ВКЛ, яка так і не була узаконена і проведена (делімітована). Вона продовжувала існувати у старому форматі – на підставі внутрішніх маєткових границь привілейованих землевласників. Отже, цей перепис кордонів не мав юридичної сили; він так і не став документом, юридичним актом, основою для практичного розмежування кордонів та встановлення міждержавної границі і проведення демаркаційної лінії. Результати об'їзду границь 1546 року так і не були винесені на затвердження польського сейму, і його легітимация у правовому полі була нереалізована (Крикун, 1993, с. 13, 39, прим. 33). Зрозуміло, що після укладання Люблінської унії 1569 року він взагалі втратив свою актуальність, оскільки західні кордони приєднаних українських воєводств (Волинського, Брацлавського і Київського) стали внутрішніми кордонами Речі Посполитої. Втім, все одно залишається питання, а для чого проводили перепис кордонів?

Чимало аспектів цієї проблематики потребують подальшого вивчення. Зокрема, порядок проведення процедури описування кордонів; заявлені скарги на порушення границь; персоналії волинських і коронних землевласників, які володіли землями на прикордонні і які брали участь в акції опису границь; специфіка межових знаків та їх порушення. Такі важливі питання, як зв'язок приграничних сусідських конфліктів із запитами («просьбами») волинської шляхти на великих вальних сеймах ВКЛ, почасти були вивчені у працях Матвія Любавського (Любавский, 1900), Аліни Вількевич-Вавжиньчикової (Wilkieicz-Wawrzyńczykowa, 1938, s. 120–123), Володимира Поліщука (Поліщук, 2008, с. 61–79).

Про свої «кривди» від коронної шляхти волинські привілейовані землевласники повідомляли великого князя литовського Олександра (1492–1506) ще з кінця XV ст., пригадуючи прецеденти з часів правління Казимира Ягеллона (Wilkieicz-Wawrzyńczykowa, 1938, s. 103–112). Польська дослідниця також проаналізувала приклади судочинства з прикордонних конфліктів у широкому хронологічному діапазоні: з кінця XV ст. до другої половини XVI ст. Окрему увагу вона приділила дослідженню проєкту рішення Жигимонта Августа від 1554 року про запровадження спільних приграничних судів між ВКЛ і Польською Короною (Projekt stałych sądów dla sporów sąsiedslich «1554» r.), який мав назву «Постановенье его королевское милости, якимъ обычаемъ справедливость маєть быти чынена обывателемъ такъ Великого Князства Литовского, яко и Коруны Польское» (Wilkieicz-Wawrzyńczykowa, 1938, s. 107–112; 122, 158–164; LM-37, р. 162–166; Любавский, Приложения, с. 75–82 (док. № 30)). Аліна Вількевич-Вавжиньчикова стверджувала, що границя між Польським Королівством і ВКЛ в основі своїй залишалася спірною, а «взаємини на цих приграничних землях перебували у такому вибуховому стані, що їх унормування становило один з найважливіших постулатів польсько-литовського співжиття» (Wilkieicz-Wawrzyńczykowa, 1938, s. 115). Микола Крикун дотримувався схожої думки, вважаючи, що приграничні конфлікти між землевласниками-феодалами і рядовою шляхтою-лицарством обох дер-

жав мали неабиякий розмах і з часом не припинялися, будучи звичайним явищем (Крикун, 1993, с. 10). Приграничні зіткнення сусідів-землевласників тривали на регулярній основі протягом усього часу, власне з другої половини XV ст., а питання межування границь українських воєводств у складі Речі Посполитої підіймалися на повітових сеймиках ще на початку XVII ст., але всі вони були безрезультатними: подільсько-волинська границя, границя Волинського воєводства з Руським і Белзьським, волинсько-пінська границя, волинсько-київська границя (київські сеймики 1719–1740-х років) не отримали межування своїх адміністративних кордонів (Крикун, 1993, с. 32 (подільсько-волинська), с. 53–56 (границя Волинського воєводства з Руським і Белзьським); с. 56–60 (волинсько-пінська границя), с. 60–63 (волинсько-київська границя по р. Случі).

Ця ситуація не була унікальною. Наприклад, для вирішення польсько-молдавських прикордонних конфліктів до Османської Порти були відправлені послы з Корони Польської. Мабуть, це питання мало певний суспільний резонанс і публічність, оскільки потрапило на сторінки Хроніки Алесандро Гваньїні і, що цікаво, під тим же 1546 роком, коли проводився опис міждержавної границі з ВКЛ: «з Польщі до Туреччини приїхали послы для переговорів щодо заспокоєння на кордонах як польських, так і молдавських: спочатку Станіслав Броневський, а потім Миколай Ціковський» (Гваньїні, 2007, с. 381). У 1758 році польський історик Мацей Догель опублікував чимало міждержавних і адміністративних межувань Польського королівства, які ще раз доводять, що «Попис» кордону з ВКЛ 1546 року не був унікальною подією, а відображав певну державну політику, яка була виразом ранньомодерних уявлень про міждержавні кордони цілої Європи, які формувалися з другої половини XV ст.

Литовсько-лівонська границя. Для порівняння наведемо приклад з межування границі між ВКЛ і Лівонією, яка була проведена (демаркована) у 1473–1477 роках після укладання відповідного акта делімітації з Тевтонським орденом. Йдеться про так звану Радивиліву границю, яка була так названа на честь очільника комісії з боку ВКЛ троцького воєводи, земського маршалка Радивиля Остиковича – засновника роду Радивилів у ВКЛ, який особисто брав участь у встановленні граничних знаків (Лицкевич, 2024, 2023а, 2022). Як зазначив Олег Лицкевич, «договір 1473 року (про делімітацію границь з Лівонією. – В.П.) був без перебільшення видатним успіхом дипломатії ВКЛ і однією з найвизначніших міждержавних угод у Східній Європі епохи пізнього Середньовіччя» (Лицкевич, 2023а). Такої границі між Короною і ВКЛ не існувало. «Радивиліву границю» намагались поновити (у сенсі **renovatio**) спільні двосторонні комісії у 1541–1542 роках. Збережені і частково опубліковані матеріали цього поновлення, власне описи границь (ЛМ-560; Лицкевич, 2023b), значною мірою нагадують «Попис границь и шкод» 1546 року між ВКЛ і Короною, але за єдиним винятком: литовсько-лівонські комісари відновлювали раніше встановлений міждержавний кордон, який був демаркований у 1473–1477 роках. Це відновлення також вийшло недовершеним (лівонські комісари у спірних випадках відмовлялись брати участь в описуванні границі). Проте унікальний опис границь, здійснений переважно литовською стороною, увійшов до складу книг Литовської Метрики. Подібної границі і межування між Короною і ВКЛ не було проведено з огляду на зовсім іншу специфіку міждержавних відносин та відсутність укладання міждержавного акта про делімітацію границь.

Приграничні комісії. Як стало зрозуміло, важливу роль у демаркації чи описанні міждержавних кордонів відігравали двосторонні граничні комісії, склад яких визначався монархом (у разі з ВКЛ) і сеймом – щодо Польської Корони. І тут треба чітко розрізняти, з якими компетенціями вони розпочинали роботи і який мандат отримували від верховної влади. Нагадаємо, що таких компетенцій було чотири: 1) встановлення границі або межування (демаркація); 2) відновлення границі (реновація); 3) опис границь, власне топонімії межових знаків; 4) поладження приграничних спорів привілейованих землевласників.

Перші комісії з поладження прикордонних суперечок між сусідами-землевласниками обох держав мали запрацювати згідно з ухвалами краківського сейму Польської Корони 1507 і 1508 років, які призначали спеціальних граничних комісарів і загалом регулювали дію прикордонних комісій (Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa, 1938, s. 114; Крикун, 1993, с. 10). Як бачимо, створення цих комісій припало на початок правління Жигимонта Старого. Тоді ж з'являються перші його рішення як великого князя литовського для підданих власного домену у ВКЛ. Обапільні комісії – з боку Корони і з боку ВКЛ, мали у кожному конкретному випадку виносити вирок між сусідами-землевласниками та поновлювати (*renovatio*) границі. Але до практичної реалізації щодо прикордонного судочинства, як і щодо поновлення границі, бодай на окремих ділянках, так і не дійшло. На думку Аліни Вількевич-Важиньчикової і Миколи Крикуна, створення приграничних комісій було безуспішним протягом усього часу (крім 1546 року), коли вони залишались на папері (Крикун, 1993, с. 10). Щоправда, і комісія 1546 року не була комісією, створеною з повним набором компетенцій. Її функція зводилась лише до об'їзду, опису, «обведення» кордону. Як довів Микола Крикун, всі спроби, які здійснювалися владою, як до Люблінської унії, так і після, щодо демаркації міждержавної границі (а після 1569 року – міжвоєводських границь), виявилися безуспішними (Крикун, 1993, с. 31–32, 45 (прим. 92), 53–56, 60–63).

Прийнятий у 1529 році Перший Литовський Статут не унормовував поладження суперечок з підданими сусідньої держави. Такої проблеми для кодифікації не існувало у законодавстві, попри той факт, що спроби створення приграничних комісій налічували понад 20 років. Як зазначив Олег Дзярнович, «специфіка земельних спречак аказваюцца ў проблемным полі дзвюх прававых рэалій – зямельнага права і дагаварных адносін з іншай дзяржавай. Памежныя хыхары ВКЛ у такіх выпадках былі гатовыя прыносіць прысягу» (ЛІМ-560, Дзярновіч, Уводзіны, с. 43). Якщо Статут 1529 року не передбачав створення тимчасових комісій для вирішення суперечок між землевласниками на пограниччі, то готовність складати присягу унормовувалась. Процедурні норми вирішення поземельних, майнових, господарчих спорів і кримінальних правопорушень були добре прописані у половині розділів всього Статуту ВКЛ: Розд. III: «О свободах шляхты...» (арт. 14, 16); Розд. VII: «О квалтех земских, о боех, о головщинах шляхетских»; Розд. VIII: «О права земленые, о границах, о межах и о копах»; Розд. IX: «О ловы, о пуши и дерево бортное»; Розд. XI: «О головщинах»; Розд. XII: «О грабежи и о навязки»; Розд. XIII: «О злодействе» (Statut 1529).

Проект створення приграничних комісій 1554 року. Матвій Любавський в додатку до своєї праці опублікував унікальний документ з 37-ї книги Литовської Метрики: «Постановеніе его королевское милости, якимъ обычаемъ справед-

ливість має бути чинена обывателемъ такъ Великого Князства Литовского, яко и Коруну Польское» (Любавский, Приложения, с. 75–82 (док. № 30); LM-37, р. 162–166). Цікаво, що цей проєкт створення спільних пограничних комісарських судів строго забороняв обраним суддям використовувати у судовій практиці закондовчі норми статутів обидвох держав, без права апеляції до іншого суду: «нижли на помочь себе Статуту ани Коруньного, ани Князства Великого брати противъ доводное справедливости (тобто для судового процесу. – *В.П.*) не мають» (Любавский, Приложения, с. 79 (док. № 30); LM-37, р. 164). На думку Аліни Вількевич-Вавжиньчикової, цей проєкт залишився проєктом і не дійшов до реалізації. Ймовірно, його було укладено в ході підготовки до роботи великого вального сейму 1554 року у Вільно, на якому традиційно підіймалися питання про міжсусідські спори з коронною шляхтою на пограниччі (Любавский, 1900, с. 589; Литовская Метрика, XXX, стб. 262; Поліщук, 2008, с. 70). Сейм розпочав свою роботу 11 листопада 1554 року і тривав ще протягом січня 1555 року (Пазднякоў, 2007, с. 611). На загальний запит про запровадження судочинства у приграничних спорах з коронною шляхтою Жигимонт Август відповів, що це питання він тримає на розгляді і що його вирішення залежить від встановлення міждержавних границь: «то рачыть (Жигимонт Август. – *В.П.*) на ласкавомъ баченью своемъ мети и обышляхти о томъ, абы тое паньство, отчизна его королевское милости, у границах своихъ успокоенье прыняти могла. Яко жъ есть его королевская милость на томъ, абы межи тыми обойми паньствы его милости господарскими, Коруною Польскою и Великим Князьствомъ Литовскимъ, границы постановити ся могли, за чимъ и справедливостъ въ кривьдахъ предлуженья мети не будетъ» (Литовская Метрика, XXX, стб. 244–245). В матеріалах цього сейму було зафіксовано 12 прохань до великого князя, окремо поданих волинською делегацією урядників, князів, панів і шляхти («Прозбы земли Волинское») (Литовская Метрика, XXX, стб. 262–269). Цей перелік відкривався проханням про захист від приграничних наїздів коронної шляхти, що засвідчило неабияку його важливість: «Што есте просили и чоломъ били господарю его милости, абы кгвалтомъ, наездкамъ, забойствамъ, забиранью земель и грабежомъ, которые ся отъ обавателей Коруну Польское деють, была справедливостъ вчынена и конецъ слушный тому постановлень» (Литовская Метрика, XXX, стб. 262). Господар відповів, що пам'ятає про цю справу і без нагадування волинян та що вже вжив деяких заходів, які усім добре відомі: «якожъ вжо немалые початъки его королевская милость за шчастливого панованья тому вчинити рачылъ, што всимъ вамъ вядомо есть» (Литовская Метрика, XXX, стб. 262). Що при цьому він мав на увазі, сказати важко: чи то «Попис границъ и шкод» 1546 року, чи то підготовку проєкту рішення про створення спільних приграничних комісарських судів 1554 року, чи ще якісь заходи. Проте, крім проєкту 1554 року, ми не маємо інших документальних свідчень, які б підтверджували законотворчу чи бодай адміністративну діяльність Жигимонта Августа у цьому питанні.

Згідно із задумом короля і великого князя, запровадження постійних судових установ для вирішення приграничних спорів мало заспокоїти постійні приграничні сутички, які в запиті волинської делегації на Віленському сеймі 1554 року були означені як «кгвалты, наездки, забойства, забиранья земель и грабежи» (Литовская Метрика, XXX, стб. 262). Клопотання волинської шляхти перед господарем стосувалися, власне, зазіхань коронної шляхти в міжсусідських поземельних спорах за

угіддя і загосподарення маєтків, а не відсутності чи порушення державної границі. Аналогічні скарги подавала і корона шляхти на волинську, що засвідчує «Попис границь и шкод» 1546 року. У своєму «обводі» від 3 серпня 1546 року зем'яни Любельського повіту Корони Андрій і Адам Бранецькі зазначали: «И менили собѣ великие забойства, драпежства, боронячи своее властности отъ людей зъ Великого Князства Литовского; и реистръ шкодъ передъ нами оказывали. И повѣдили Бранецкие, ижъ король его милость рачиль розказати старостамъ своимъ, абы насъ ото всихъ наѣздокъ, забийства, грабежовъ и ото всихъ Великого Князства боронили» (Археографический сборник документов, I, с. 46). Проте, безперечно, сеймові прохання волинських князів, панів і шляхти могли спонукати короля і великого князя подбати про організацію приграничних комісій для урегулювання спорів, які могли зачіпати питання порушення границі.

В проєкті постанови 1554 року про організацію спільних приграничних судів предмет конфліктів і судочинства було означено у значно розширений спосіб: «о всякие ктвалты, наездки, мордерства, пожоги, грабежы, о долги и о иные вси кривды припалые, яко кольве менованые, межы которыми кольвекъ особами кождого стану до того часу деялися и на пришлые часы могутъ ся прыгодить» (Любавский, 1900, Приложения, с. 75 (док. № 30); LM-37, р. 162). Як бачимо, проєкт розглядався владою інституційно – як постійно діюча інституція, яка періодично збирається у визначені судові роки на зразок земського суду. Згідно з цією постановою, з кожного повіту або землі обиралися судді, а саме староста (за його відсутності – підстароста), який мав при собі ще двох осіб-суддів. У проєкті були переважно поіменно зазначені призначені монархом приграничні комісарські судді, імена яких подаємо у таблиці.

Таблиця 1

Призначені Жигимонтом Августом спільні комісарські судді для вирішення приграничних конфліктів шляхти Великого Князівства Литовського і Польської Корони (згідно з нереалізованим проєктом приграничного судочинства 1554 року) (Любавский, 1900, Приложения, с. 76 (док. № 30); LM-37, р. 162–163).

Велике Князівство Литовське	Польська Корона
Брацлавський повіт брацлавський староста [князь Богущ Корецький; він же вінницький староста]; Петро Мильський, господарський маршалок; Петро Чапля (Чаплич), господарський дворянин	Подільське воєводство Матей Влодек, каменецький староста; Єронім Лянцкорунський, сокальський староста; Юрій Язловецький, червоногородський староста
Луцький повіт: луцький староста [князь Андрій Михайлович Сангушкович Коширський]; Богдан Семашко, маршалок господарський; князь Матвій Четвертенський	Львівський повіт: львівський староста [...] Станіслав Гербурт Фредруш, галицький хоружий; Ян Гербурт, підкоморій каменецький («сѣ тымъ же поветомъ») Теребовльський повіт (Требовелский): Бернард Претвич (Бернагъ Претвиць), староста теребовльський [...]; Станіслав Струсь; Якуб Божановський, війський галицький (Божановский)

Продовження таблиці 1

Велике Князівство Литовське	Польська Корона
Володимирський повіт: володимирський староста [князь Василь-Костянтин Острозький]; князь Олександр Чорторийський; Петро Загоровський, маршалок господарський	Белзька земля («а зъ Бельское земли, прилеглоє к тому повету»): белзький староста [...]; Олександр Лащ, підкоморій белзький; Миколай Лисаковський, митник белзький і холмський
Берестейське староство: Мартин Тур, державця каменецький; Кірдей, хоружий берестейський	Холмська земля: холмський староста [...]; Миколай Реизнакловець (Реизнакловиць); Орнольф Уханський, ловчий белзький, староста вишегородський
[Підляська земля] Мельницький повіт: староста мельницький [...]; хоружий мельницький [...]; Адам Косинський	Луковська земля: староста луковський [...]; Якуб Канимир, війський парчевський (парцовський); Адам Зеленський, підсудок землі Луковської;
Дорогицький повіт: староста дорогицький [...]; судья гродський дорогицький [...]	Луковська земля (продовження): (ті самі особи – «тые, которые менованы суть») Лівська земля: староста лівський [...]; судья гродський лівський [...]; підсудок [гродський] лівський Нурський повіт: староста нурський [...]; Ян Лисаковський, поборця Ломзеньська земля: Вацлав Вербовський («а ижъ прылегла часть земли Ломзеньское, тогда и Вацлавъ Вирбовьский»)
Більська земля (повіт Підляської землі): староста тикотинський і брянський (бранський) [...]; підсудок (гродського суду) Більської землі [...]	староста ломзеньський; Миколай Тросницький, чашник; підсудок [гродський] ломзеньський [...] Візьська земля («А кгда приидеть до Визское земли...») каштелян [...]; староста візьський [...]; хоружий [...]

Проект 1554 року було внесено у книгу Литовської Метрики без дати, бо він, швидше за все, не був підписаний і вносився до книг саме як проект, тому він і не мав датування. Заголовок, у якому він називається як «Постановене», ймовірно, було надано йому під час переписування книги наприкінці XVI ст. (див. вище). На підготовчий характер проекту вказують його дипломатичні ознаки: відсутність свідків-печатарів і факту запечатування документа. В тексті маємо лише заготовку – клаузулу без наповнення: «А на лучшее свидетельство тоє постановенье нашо печатью нашою запечатати казали есмо. Писанъ» (Любавский, 1900, Приложения, с. 83 (док. № 30); LM-37, р. 162–166). Тут не зрозуміло, чи передбачалася участь панів-ради в обговоренні проекту? Чи намагався Жигимонт Август підписати цю постанову самостійно без участі панів-ради? Швидше за все, до панів-ради цей документ не дійшов. Його датування 1554 року ще раз, слідом за М. Любавським, обґрунтувала Аліна Вількевич-Вавжиньчикова. Дослідники виходили з того, що

текст документа був розміщений між іншими, датованими, записами книги Литовської Метрики. Якщо подивитися на дати вписаних сусідніх документів, то видно, що проєкт був вписаний між 3 і 30 червня 1554 року. До речі, він був між документами, які також стосувалися підготовки до проведення сейму. Наступний документ – це датований 30 червня 1554 року сеймовий лист монарха з оголошенням про скликання наступного вального сейму у Вільно на день св. Мартина, на 11 листопада 1554 року (LM-37, р. 167 (док. № 79)). А попередній запис Литовської Метрики, що передував проєкту, вказує на те, що проєкт, як можна припускати, було підготовано після повернення Жигимонта Августа з коронного сейму, який відбувся у Любліні: «Прыехавшы господару королю его милости к Великому Князству з Люблинского соиму року Божего 1554 месеца июня 3 дня во второкъ» (LM-37, р. 161 (док. № 77)). Цього дня господар мав нараду з пани-радами щодо обговорення питань розмежування судових повноважень, а саме судочинства шляхти у воєводських судах, судочинства господарських підданих у столових мастках великого князя і роботи комісарських судів, але не приграничних: «и на томъ его милость рачыль зоставити, аби справедливости предлужение не деяло ся никому (тобто не відкладалося – *В.П.*), рачыль розказати, ижьбы вси такове станы, которые не сядять в повете (тобто не судяться у воєводському суді, як повітова шляхта. – *В.П.*), позываны были перед комисары, на кого комисея будетъ дана с канцляреи господарское» (LM-37, р. 161). Судові повноваження воєвод обмежувалися лише повітовою юрисдикцією над боярами-шляхтою: «панове воеводове до дворовъ, волостей и местъ господарскихъ ничего не мають, только до шляхты, которые под справою воеводства сядять» (LM-37, р. 161). Призначення комісарського суду для господарських підданих за винятком повітової шляхти свідчить про те, що на цій нараді Жигимонта Августа з панами-радами 3 червня 1554 року постанова про спільні комісарські прикордонні суди не була розглянута або взагалі була відкинута.

Можна також порівняти перелік панів-радних, які брали участь у нараді («намове») монарха «коло справедливости людское» 3 червня 1554 року з переліком приграничних урядників Підляшшя, Волинської землі, Брацлавського повіту, які фігурували у проєкті (див. таблицю вище), і ми побачимо, що від українських повітів і Підляшшя нікого не було. Єдиний пан радний, який представляв українські землі, – київський воєвода Єронім Олександрович Ходкевич – за своєю юрисдикцією не належав територіально до створення приграничних комісарських судів. Відповіді Жигимонта Августа на Віленському сеймі, який дійсно розпочався 11 листопада, на день св. Мартина, засвідчили, що проєкт постанови про створення приграничних комісарських судів на пограниччі з Кораною був фактично схований під сукно, і це питання на сеймі не розглядалось.

Наступні вальні сейми ВКЛ також уникали цього питання. Воно не підіймалось і в ході проведення судово-адміністративної реформи 1564–1566 років та укладання Другого Литовського Статуту 1566 року. Люблінська унія 1569 року нібито зняла актуальність цього питання, але це було не так (ця проблема питання розглядатиметься у наступній моїй статті «Волинські і східноpodільські магнати і шляхта на пограниччі з Польською Кораною в ході обведення прикордонних ма-

етків у 1546 році»), адже українські землі після Люблінської унії залишались у правовому полі Другого Литовського Статуту 1566 року, тому питання приграничних маєткових спорів магнатів і шляхти не могло розчинитися в інкорпорації українських воєводств.

Можна стверджувати, що за пів століття ідея створення спільних приграничних судів залишилась декларативною. Але сам проєкт 1554 року вражає високим рівнем розвитку правової думки, який мав виражати консенсус між урядниками двох держав і демонструвати узгоджену спільну діяльність. Наприклад, спільно виписуючи позови для судових сторін. Можливо, це було виразом певної політики на зближення урядницьких кіл Корони і ВКЛ. Не виключено, що на заваді реалізації став дуже високий рівень автономізації роботи судових урядників, який передбачав проєкт 1554 року: призначені господарем комісарські судді мали діяти самостійно, фактично як урядники шляхетських урядів самоврядування, при цьому залишаючись господарськими урядниками, які звикли діяти лише за інструкцією від господаря (канцелярії) або за приписами «писаного права».

Ще раз наголосимо на тому, що проєкт 1554 р. не розглядав питання межування кордонів, яке не входило до компетенції комісарських суддів-урядників обидвох держав. Питанням межування границь чи їх поновлення мали займатися «великие комисары»: «и будуть мощни тые суди сказовать и коньчыти (тобто виносити судові вирокі. – *В.П.*) вси права о речи рухомые, кромъ власности и вечности кgrundтовъ земельныхъ. А ведже тые жъ мають розницы около позыванья и держанья кgrundтовъ земельныхъ ... [мають] становити межы сторонами до выезду **великих комисаровъ** на вечыстое розграниченье» (LM-37, р. 164 (№ 77)). Тобто майнові і кримінальні судові справи мали бути вирішені до межування границь, яке перебуватиме в компетенції «великих комисаров вечыстых». Про них також йдеться у нормі, дотичній «збігів» – селян-втікачів: «А што ся дотычетъ збеговъ, которые бы перед тымъ от десети летъ за кого, такъ до Коруны, яко тежъ до Князства, зашли и десеть летъ спольна заседели (тобто ті, які перейшли у підданство до іншого пана понад десять років тому. – *В.П.*), тогды около такихъ збеговъ або шкодниковъ маеть быти право на онъ часъ, кгда **великие комисары вечыстые розграниченья** (виділено мною – *В.П.*) межы обема тыми паньства: межы Коруною и межы Князствомъ чинит будуть» (LM-37, р. 165 (№ 77)). Обидві згадки «великих комисаров» ясно вказують на те, що проєкт постанови 1554 року про приграничне судочинство був лише підготовчою фазою на шляху межування міждержавних границь. Водночас цей проєкт дозволяє дещо зрозуміти (у ретроспективному баченні) і щодо акції опису границь 1546 року, принаймні усвідомити непереборні труднощі, з якими зіткнулась верховна влада щодо організації двосторонніх приграничних комісій, причому не тільки для межування кордонів, але й для організації приграничного судочинства.

Ідея створення приграничних комісарських судів була використана у зовнішній політиці ВКЛ з Московським князівством. Інституційно ці суди були прописані у так званих перемирних грамотах («докончаниях») ВКЛ з Московією з 1508 року. Очевидно, що збіг дати 1508 року зі спробами формування перших спільних приграничних комісій між Короною і ВКЛ є не випадковим і свідчить про вироблення

нових норм міждержавних взаємин як ознаку Ранньомодерного часу. На мою думку, джерелом норми у московських «докончаннях» з великим князем литовським були норми про спільні приграничні комісії, вироблені ВКЛ з Польським королівством, про що свідчать наступні норми у «докончаннях», які без змін (крім першої) дублювались у пролонгаціях цих актів протягом 1508–1556 років (LDKirMVS).

Таблиця 2

Порівняння норм про приграничне судочинство в перемирних грамотах Великого Князівства Литовського з Великим Князівством Московським у 1508–1556 років

LDKirMVS: 1508 рік – р. 118 (№ 7)	LDKirMVS: 1522 рік – р. 131 (№ 8); 1522 рік – р. 141 (№ 9); 1526 рік – р. 153 (№ 10); 1526 рік – р. 164 (№ 11); 1537 рік – р. 183 (№ 14); 1537 рік – р. 192 (№ 15); 1542 рік – р. 204 (№ 16); 1542 рік – р. 215 (№ 17А); 1549 рік – р. 225 (№ 18); 1549 рік – р. 235 (№ 19); 1553 рік – р. 247 (№ 20); 1553 рік – р. 256 (№ 21); 1556 рік – р. 267 (№ 22); 1556 рік – р. 277 (№ 23)
«А о землях и о водах, и о всех обидных делех межи нас на обе стороне суд обчий, вперед от сего нашего докончания. А судьям нашим судити целовавши кр(е)сть. А што вчинит ся в нашої любви межи нашими людьми и вашими, ино тому всему суд, волостели наши съехав ся да вчинят тому исправу без перевода (тобто без апеляції. – <i>В.П.</i>). А про то нам нелюби не держати, а суженого не посужати (тобто не переглядати винесені судові вироки. – <i>В.П.</i>), а суженое, заемное, положеное, поручное дати (тобто виконувати судові вироки. – <i>В.П.</i>). А холопу, робу, должника, поручника, татя, розбоиника, беглеца, рубежника по исправе выдати».	«А в те перемирные пять летъ какова учинит ся обида межи н(а)ших кн(я)зей и людей и в водах, и в иных в каких обидных делех, и н(а)ши кн(я)зи и наместники, и волостели украинные съехав ся, да тем обидным делом всем управу учинят на обе стороны. А в каких обидных делех н(а)ши кн(я)зи и наместники, и волостели не учинят управы и нам о том сослати судей, и они съехав ся да тем обидным делом всем управу учинят на обе стороны без хитрости. А татя, беглеца, холопа, робу, должника по исправе выдати, а даное, положеное, заемное, поручное отдати».

Як бачимо, ця норма фактично описує ідею створення спільних комісарських приграничних судів, які король польський і великий князь литовський пропонував для поладження приграничних спорів Польської Корони з ВКЛ. Він також нагадує нереалізований литовський проєкт створення спільних приграничних комісар-

ських судів ВКЛ і Корони Польської 1554 року (див. вище). Тому під час аналізу «обводів» границь 1546 року треба виходити з того, що приграничні судові комісії між Короною Польською і ВКЛ так і не були створені, а ті граничні комісари (М. Крикун вважав, що їх точніша назва «прекурсори»), які уклали «Попись границь и шкодь» 1546 року, не мали урядових повноважень ні для полагодження міжсусідських спорів, ні для «поправеня» (renovatio) границь, які були передусім маєтковими границями магнатів і шляхти. Отже, границі залишалися маєтковими та існували на підставі права надання землеволодіння від верховного володаря (маєткового привілею), успадкування дідичного («отчиного») землеволодіння, доменіального володіння династії Ягелонів та підтвердження «отчинних» прав місцевій аристократії і боярам-шляхті (рицерству). Тобто ми ще маємо справу **не з територіальним межуванням кордонів всієї держави** (власне, бачимо неспроможність держави провести таку границю), а з **«юридичними» границями окремих володінь**, які визначалися фізичним або природним охопленням території, що постачала ресурси «на поживенне» землевласника. Залежність цих володінь від економічної спроможності освоєння земель селянами і слугами чи цілими містами і корпораціями в певних природних межах (лісових «пущах», гаях, долинах, горах, озерах, болотах, басейнах річок тощо) робила й саму границю **рухливою**, стаючи **виробничим знаком** освоєння природних ресурсів, а ніяк не символічним виразом верховного володаря (монарха). Отже, стає очевидним, що маєткова границя ще не могла позначати територію як знак окреслення всієї держави, залишаючись знаком конкретного привілейованого землевласника – продовженням його власного – князівського чи шляхетського – «тіла володаря». У цьому аспекті дуже показовою є одна фраза з Першого Литовського Статуту 1529 року (Розд. VIII, арт. 9), яка дослівно була повторена і у Другому Статуті 1566 року (Розд. IX «О правах земских», арт. 10 «О лес сумежный и о проробки»): «отъ леса ни одинъ одного не маєть заходити, и **якъ сотнуть ся топоры, тутъ будетъ граница**» (Statut 1529, р. 226).

Роль Жигимонта Августа. Дата проведення перепису границь, яка припала на 1546 рік, відсилає нас до перших років правління Жигимонта Августа у ВКЛ. Це був унікальний період в житті молодого монарха, який він проводив у Вільно, коли його батько, залишаючись польським королем і верховним володарем ВКЛ, продовжував правити у Кракові, передовіривши ВКЛ як домен Ягелонів своєму синові, як спадкоємцю персональної унії двох держав. У ці роки внутрішня політика Жигимонта Августа дійсно ознаменувалася бурхливою урядовою діяльністю, звільненням від опіки матері королеви Бони, проведенням регулярних сеймів, на яких розпочалося запровадження багатьох реформ у всіх сферах життя станового суспільства; активною ревізійною діяльністю в регіонах, зокрема на українських землях. В житті українських земель цей період відзначився цілою низкою адміністративних і ревізійних заходів верховної влади, зокрема інспекцією і описом українських господарських замків 1545 року (Володимира, Луцька, Кременця, Житомира, Вінниці, Брацлава) (ЛМ-561) та 1552 року (тих самих замків з додаванням Києва, Канева і Черкаса, Чорнобиля і Мозиря) (Архив ЮЗР. Ч. 7. Т. 1); підтвердженням земського привілею Волинській землі 1547 року (Любавский, 1900, с. 540; Zródła dziejowe, VI, s. 145–148); ревізією привілеїв волинських можновладців на мита на Віленському сеймі 1547 року (ЛМ-22; Полищук, 2010, с. 129–160).

Звідси випливає дуже цікаве припущення: молодий король і великий князь Жигимонт Август насправді шляхом реалізації акції перепису кордонів 1546 року здійснював **символічний об'їзд** підвладних територій по маєтках своїх підданих – так само, як це робили середньовічні володарі. Тільки робив це він не особисто, сидючи на коні і в супроводі «почту» дворян і вельмож, а за допомогою призначених граничних комісарів та писарів-«дяків», які під час об'їзду та перепису маєткових границь уособлювали присутність монарха в конкретному місці, а точніше – одразу в двох місцях – на границі Польського королівстві і на границі Великого Князівства Литовського. Про це також свідчить той факт, що граничні комісари разом з писарями і слугами мали забезпечуватися «станціями» місцевих землевласників, в чиїх маєтках вони проводили об'їзди границь (Любавский, 1900, с. 536). Це питання вплигло на поверхню, як проблема, на вальному сеймі ВКЛ 1547 року, тобто наступного року після проведення «Попису границь и шкод», коли підляська шляхта Більського повіту висловила господарю своє незадоволення наданням «станцій» граничним комісарам, яких господар відрядив для опису границь ВКЛ з Польською Короною.

З цією гіпотези постає наступне запитання, а чи не об'єднував Жигимонт Август переписом приграничних маєткових границь шляхти дві держави на правах персональної унії, власне, в готовності невдовзі й самому посісти королівський престол? У цьому контексті опис міждержавних кордонів виглядає не стільки нагальною потребою внутрішньої політики молодого правителя, скільки новітньою **політтехнологією** для репрезентації володаря серед підданих шляхом застосування «писаного права». Граничні комісари, як «господарські посланці», уособлювали маєстат монарха, забезпечуючи його присутність на місцях проведення «обводів» маєткових границь і під час складання протоколів, власне вписування «обводів» до «книг» великокняжої канцелярії. По ходу опису границь бачимо, що їх супроводжували також господарські дворяни, писарі-«дяки», вижі, слуги. Тому важко погодитися з думкою Аліни Вількевич-Вавжиньчикової про те, що Жигимонт Август ініціював демаркацію (розмежування) границі двох держав, проводячи енергійну внутрішню політику з модернізації держави. Ця модернізація була запущена його батьком, про що свідчать і спроби створення приграничних комісій з 1508 року, і опис литовсько-лівонської границі 1541–1542 років та інші описи границь Польської Корони з іншими державами чи провінціями. Невже його батько, як польський король і великий князь литовський, за 40 років не спромігся цього зробити через нібито небажання польських магнатів і шляхти, які чинили «запеклий опір» проведенню кордонів, на відміну від волинської шляхти? Залишаю це риторичне питання як висновок. Як можна помітити на прикладі нереалізованої долі проєкту 1554 року зі створення приграничних судів, неспроможність їх функціонування, власне, гальмувала проведення демаркації границь. Хоча більшою мірою вона була наслідком неможливості об'єднати правове поле двох держав в єдине правове поле. Справа зайшла у глухий кут, який не передбачав початкової делімітації кордонів двох держав. Ймовірно тому, що акт делімітації кордонів унеможлилювався фактом персональної унії правителя двох держав. Отже, інституційні заходи у цьому питанні не спрацювали.

ЛІТЕРАТУРА

Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа (1867). Вильна, I, 46–125 (док № 31).

Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. (1886) (Ч. 7. Т. 1: Акты о заселении Юго-Западной России (1386–1700). Киев. Боряк, Г. (1988). Акти адміністративних межувань кінця XIV – середини XVI ст. і реконструкція адміністративно-територіального поділу українських земель. *Історико-географічні дослідження в Україні*, 89.

Войтович, Л. (2011). Границы Галицко-Волынского государства. *Русин*, 3 (25), 5–41.

Гваньїні, О. (2007). Хроніка Європейської Сарматії. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

Грушевський, М. (1907, 1993). *Історія України-Руси* (11 тт., в 12 кн., IV: XIV – XVI віки – відносини політичні). Київ: Наукова думка.

Грушевський, М. (1896). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1896, X, 4–6; Грушевський, М. (2003). Гончариха. Твори: у 50 т. Львів: Світ, 5, 147–149.

Крикун, М. (1993). Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV – XVIII ст. *Кордони воєводств у світлі джерел*. Київ.

Крикун, М. (2012). Кордони й повітовий поділ Волинського воєводства в XVI – XVIII століттях. *Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях: Статті і матеріали*. Львів, 13–23.

Литовская Метрика. (1914). (Отделы первый-второй. Ч. 3: Книги публичных дел. Т. 1). Юрьев: Русская историческая библиотека, издаваемая Археографическою комиссией, XXX, 538 с.

Литовська Метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року. (2005). Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України.

ЛМ-560: Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 560 (1542 год): кніга перапісаў № 3 (копія канца XVI ст.). (2007). Мінск: Беларуская навука.

Лицкевич, О. (2022). Делимитации и демаркации границы Великого княжества Литовского с Ливонией в XIV – XV вв.: проблема источников. *Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки: сб. науч. ст.* Минск: РИВШ, 2022, 22, в 4 ч, ч. 1, 313–322.

Лицкевич, О. (2023a). Договор Великого Княжества Литовского с Ливонией о делимитации границы от 7 июля 1473 г.: история подготовки, комментариев, перевод. *Граница и пограничье*, 1 (3), 8–28.

Лицкевич, О. (2023b). 559-я книга Литовской Метрики: состав и географическое содержание. *Матэрыялы XIX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў*. Мінск, 27–28 красавіка 2023 г. Минск: Нац. бібл. Беларусі, 31–36.

Лицкевич, О. (2024). «Радивилова» граница Великого Княжества Литовского с Ливонией от Балтийского моря до Западной Двины по материалам 1529, 1541 и 1542 гг. *Историко-географический журнал*, т. 3, 3, 22–47.

Любавский, М. (1892). Областное деление и местное самоуправление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского Статута. Москва.

Любавский, М. (1900). *Литовско-Русский сейм: Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства*. Москва.

Пазднякоў, В. (2007; 2-е вид.). *Соймы ВКЛ 1440–1568 і Рэчы Паспалітай 1569–1793* [хронологія]. *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*. Мінск: «Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», т. 2: К–Я.

Поліщук, В. (2008) Прохання представників Волинської землі на вальних сеймах Великого князівства Литовського 1547–1568 рр. *Парламентська структура уряду в системі державного керівництва Великого княства Литовського і Речі Паспалітай у XV–XVIII століттях: Матеріали міжнар. навук. конференції (Мінськ–Наваградак, 23–24 листопада 2007 г.)*. Мінськ: БПІ-С Плюс, 61–79.

Поліщук, В. (2010). Ревизия волыньских мыт и особенности документального состава книги Литовской Метрики № 22 (1547 г.). *Istorijos šaltinių tyrimai. Sudarė Arturas Dubonis*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2, 129–160.

Тишкевич, М. (1920). Василь Тишкевич, воевода підляшський, маршалок господарський і гетьман дворний В. Кн. Литовсько-руського (1523–1571). Історико-генеалогічна розвідка. *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. CXXIX (79)*. Львів, 1–32.

Шолкович, С. (1885). О границах Короны Польской и Великого Княжества Литовско-Русского. *Памятники русской старины в западных губерниях*, 8, 7–80.

Яковенко, Н. (2008; 2-ге вид., перегл. і випр.). *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна)*. Київ: Критика.

Błaszczuk, G. (2007). *Geografia historyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego. Stan i perspektywy badań*. POZNAN.

Janeczek, A. (1991). Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo Belskie od schyłku XIV do początku XVII wieku. Warszawa.

Janeczek, A. (2000). Między sobą. Polacy i Rusini na wspólnym pograniczu w XIV – XV w. *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*. (red. Teresa Chynczewska-Hennel, Natalia Jakowenko). Lublin.

Janeczek, A. (2022). Atlas historyczny Rzeczypospolitej. Ruś Czerwona w drugiej połowie XVI wieku – koncepcja i program projektu. *Studia Geohistorica*, 10, 231.

Kolankowski, L. (1913). Zygmunt August Wielki Książę Litwy do roku 1548 Lwów: nakładem Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej.

LDKirMVS: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės sutartis, 1449–1556 metai* (2016). Sudarė, parengė, vertė Marius Sirutavičius. Vilnius: Versus aureus,

LM-22: *Lietuvos Metrika. Kn. 22* (1547). Užrašymų knyga 22 / Parengė Andrii Blanutsa, Dmytro Vashchuk, Darius Antanavičius Vilnius: Lietuvos istorijos institutas leidykla, 2010.

LM-37: *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 37. Užrašymų knyga 37 (1552–1561)* (2011). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas Leidykla.

Statut 1529: *Pirmasis Lietuvos Statutas – Первый Литовский Статут: Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis* (1991). (Tekstus parengė S. Lazutka, I. Valikonitė, E. Gudavičius ir kt. Vilniaus Universitetas Lietuvos ma Lietuvos istorijos Institutas). Vilnius: Mintis.

Wilkievicz-Wawrzyńczykowa, A. (1938). Spory graniczny polsko-litewski w XV – XVII w. *Wiadomości Studium Historii Prawa Litewskiego Uniwersytetu Stefana Batorego*. Wilno, 1, 93–205.

Zróżdła dziejowe (1877). (T.VI Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym: Rewizya zamków ziemi Wołyńskiej w polowie XVI wieku (1545 r.). Warszawa.

REFERENCES

Arkheohrafycheskyi sbornyk dokumentov, otnosiashchyksia k ystoryi Severo-Zapadnoi Rusy, izdavaemyi pry upravleny Vylenskoho uchebnoho okruha (1867). Vyl'na, I, 46–125 (dok № 31) (in Russian).

Arkhyv Yuho-Zapadnoi Rossyy, izdavaemyi vremennoi komysseyi dlia razbora drevnykh aktov, uchrezhdennoi pry Kyevskom, Podolskom y Volynskom heneral-hubernatore. (1886) (Ch. 7. T. 1: Akty o zaseleny Yuho-Zapadnoi Rossyy (1386–1700). Kyev. Boriak, H. (1988). Akty administratyvnykh mezhuvan kintsia XIV – seredyny XVI st. i rekonstruktsiia administratyvno-terytorialnoho podilu ukrainskykh zemel. Istoryko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini, 89 (in Russian).

Błaszczek, G. (2007). Geografia historyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego. Stan i perspektywy badań. Poznań (in Polish).

Hvanini, O. (2007). Khronika Yevropeiskoi Sarmatii. Kyiv: Vydavnychyi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1907, 1993). Istorii Ukrainy-Rusy (11 tt., v 12 kn., IV: XIV – XVI viky – vidnosyny politychni). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1896), X, 4–6; Hrushevskyi, M. S. (2003). Honcharykha. Tvory: u 50 t. Lviv: Vydavnytstvo “Svit”, 5, 147–149 (in Ukrainian).

Janeczek, A. (1991). Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo Bełskie od schyłku XIV do początku XVII wieku. Warszawa (in Polish).

Janeczek, A. (2000). Między sobą. Polacy i Rusini na wspólnym pograniczu w XIV – XV w. Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie. (red. Teresa Chynczewska-Hennel, Natalia Jakowenko). Lublin (in Polish).

Janeczek, A. (2022). Atlas historyczny Rzeczypospolitej. Ruś Czerwona w drugiej połowie XVI wieku – koncepcja i program projektu. *Studia Geohistorica*, 10, 231 (in Polish).

Kolankowski, L. (1913). Zygmunt August Wielki Książę Litwy do roku 1548 Lwów: nakładem Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej (in Polish).

Krykun, M. (1993). Administratyvno-terytorialnyi ustroi Pravoberezhnoi Ukrainy v XV – XVIII st. Kordony voievodstv u svitli dzherel. Kyiv (in Ukrainian).

Krykun, M. (2012). Kordony y povitovy podil Volynskoho voievodstva v XVI – XVIII stolittiakh. Voievodstva Pravoberezhnoi Ukrainy u XVI – XVIII stolittiakh: Statti i materialy. Lviv, 13–23 (in Ukrainian).

Lytovskaia Metryka. (1914). (Otdeli pervii-vtoroi Ch. 3: Knyhy publychnykh del. T. 1). Yurev: Russkaia ystorycheskaia byblyoteka, yzdavaemaia Arkheohrafycheskoiu komysseyiu, XXX, 538 s (in Russian).

Lytovska Metryka. Knyha 561. Revizii ukrainskykh zamkiv 1545 roku. (2005). Kyiv: Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho NAN Ukrainy (in Ukrainian).

LM-560: Metryka Vialikaha Kniastva Litoŭskaha: Kniha 560 (1542 hod): kniha perapisaŭ № 3 (kopiia kantsa XVI st.). (2007). Minsk: Belarускаia navuka (in Russian).

LDKirMVS: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės sutartys, 1449–1556 metai (2016). Sudarė, parengė, vertė Marius Sirutavičius. Vilnius: Versus aureus (in Lithuanian).

LM-22: Lietuvos Metrika. Kn. 22 (1547). Užrašymų knyga 22 / Parengė Andrii Blanutsa, Dmytro Vashchuk, Darius Antanavičius Vilnius: Lietuvos istorijos institutas leidykla, 2010 (in Lithuanian).

LM-37: Lietuvos Metrika. Knyga nr. 37. Užrašymų knyga 37 (1552–1561) (2011). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas Leidykla (in Lithuanian).

Lytskevych, O. (2022). Delymytatsyy y demarkatsyy hranytsy Velykoho kniazhestva Lytovskoho s Lyvonyei v XIV–XV vv.: problema ystochnykov. Nauchnye trudy Respublykansko ynstytuta vysshei shkoly. Ystorycheskye y psykhologo-pedahohycheskye nauky: sb. nauch. st. Mynsk: RYVSh, 2022, 22, v 4 ch, ch. 1, 313–322 (in Russian).

Lytskevych, O. (2023a). Dohovor Velykoho Kniazhestva Lytovskoho s Lyvonyei o delymytatsyy hranytsy ot 7 iulia 1473 h.: ystoria podhotovky, kommentaryi, perevod. Hranytsa y pohranyche, 1 (3), 8–28 (in Russian).

Lytskevych, O. (2023b). 559-ya knyha Lytovskoi Metryky: sostav y heohrafycheskoe soderzhanye. Матэрыялы XIX Mizhnarodnykh knihaznaŭchykh chytanniaŭ. Minsk, 27–28 krasavika 2023 h. Mynsk: Nats. bibl. Belarusi, 31–36 (in Russian).

Lytskevych, O. (2024). “Radyvylova” hranytsa Velykoho Kniazhestva Lytovskoho s Lyvonyei ot Baltyiskoho moria do Zapadnoi Dvyny po materyalam 1529, 1541 y 1542 hh. Ystoryko-heohrafycheskyi zhurnal, t.3, 3, 22–47 (in Russian).

Liubavskiy, M. (1892). Oblastnoe deleniye y mestnoe samouprvleniye Lytovsko-Russkoho hosudarstva ko vremeni yzdaniya pervoho Lytovskoho Statuta. Moskva (in Russian).

Liubavskiy, M. (1900). Lytovsko-Russkiy seim: Opyt po ystoriyy uchrezhdeniya v sviazy s vnutrennym stroem y vneshnei zhyznii hosudarstva. Moskva (in Belarusian).

Pazdniakoŭ, V. (2007; 2-e vyd.). Soimy VKL 1440–1568 i Rechy Paspalitai 1569–1793 [khronolohiia]. Vialikae Kniastva Litoŭskae. Entsyklopedia ŭ dvukh tamakh. Minsk: “Belarускаia entsyklopedia imia Petrusia Broŭki”, t. 2: K-Ya (in Belarusian).

Polishchuk, V. (2008) Prokhannia predstavnykiv Volynskoi zemli na valnykh seimakh Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1547–1568 rr. Parlamentskiia struktury ŭlady ŭ sisteme dziarzhaynaha kiravannia Vialikaha kniastva Litoŭskaha i Rechy Paspalitai u XV–XVIII stahoddziakh: Materyialy mizhnar. navuk. kanferentsyi (Minsk–Navahradak, 23–24 listapada 2007 h.). Minsk: BIP-S Plus, 61–79 (in Ukrainian).

Polyshchuk, V. (2010). Revyzyia volynskykh myt y osobennosti dokumentalnoho sostava knyhy Lytovskoi Metryky № 22 (1547 h.). Istorijos šaltinių tyrimai. Sudarė Arturas Dubonis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2, 129–160 (in Russian).

Tyshkevych, M. (1920). Vasyl Tyshkevych, voievoda pidliashskiy, marshalok hospodarskiy i hetman dvorniy v Kn. Lytovsko-ruskoho (1523–1571). Istoryko-genealogichna rozvidka. Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. T. CXXIX (79). Lviv, 1–32 (in Ukrainian).

Sholkovich, S. (1885). O hranytsakh Korony Polskoi y Velykoho Kniazhestva Lytovsko-Russkoho. Pamiatnyky russkoi staryny v zapadnykh huberniyakh, 8, 7–80 (in Russian).

Statut 1529: Pirmasis Lietuvos Statutas – Pervyi Lytovskiy Statut: Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbois (1991). (Tekstus parengė S. Lazutka, I. Valikonitė, E. Gudavičius ir kt. Vilniaus Universitetas Lietuvos ma Lietuvos istrijos Institutas). Vilnius: Mintis (in Lithuanian).

Voitovych, L. (2011). Hranytsy Halytsko-Volynskoho hosudarstva. Rusyn, 3 (25), 5–41 (in Russian).

Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa, A. (1938). Spory graniczny polsko-litewski w XV – XVII w. Wiadomości (in Polish).

Studium Historii Prawa Litewskiego Uniwersytetu Stefana Batorego. Wilno, 1, 93–205 (in Polish).

Yakovenko, N. (2008; Vyd. druhe, perehl. i vypr.). Ukrainska shliakhta z kintsia XIV do seredyiny XVII st. (Volyn i Tsentralna Ukraina). Kyiv: Krytyka (in Ukrainian).

Zróżdła dziejowe (1877). (T.VI Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym: Rewizya zamków ziemi Wołyńskiej w polowie XVI wieku (1545 r.). Warszawa (in Polish).

Volodymyr POLISHCHUK

*Doctor of Historical Sciences, Senior Researcher at the
M.S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and
Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9455-7800>*

e-mail: rizoma@ukr.net

THE PROBLEM OF BORDERING THE INTERSTATE BORDERS OF THE POLISH CROWN WITH VOLYN AND EASTERN PODILLYA IN 1546

The article deals with the problem of the interstate borders between the Polish Crown and the Grand Duchy of Lithuania, which mostly ran through the territory of modern Ukraine and the former territories of the Russian Kingdom (Galicia-Volhynia): Polissya, Volhynia and Podillya, as well as the territory of Beresteyskhyna (Republic of Belarus). This problem is considered in connection with the study of such a unique historical source as the “Inventory of Borders and Damages” of 1546, which recorded the detours of the estate borders of the magnates and nobles of both states. The historical context of the creation of the 1546 border inventory, the only description of this section of the border in the early modern period, is reconstructed. The historiography of the study of this source and the problems of border demarcation from the late fifteenth to the first half of the sixteenth century are analyzed. The topic of inter-neighbourly relations between the border magnates and the nobility of both states was highlighted as a separate issue. From the point of view of source characterization, the Popys of 1546 was classified as a descriptive and statistical source. The author compares the action of describing the border of the Grand Duchy of Lithuania with the Kingdom of Poland with other similar actions of that time. The author analyses the institutional aspect of the creation of border commissions, which were supposed to consider border disputes between the magnates and nobility of the GDL and the Crown as a prerequisite for the delimitation of interstate borders. It is shown how the analogy of the creation of these commissions was used in the truces of the GDL with the Moscow Principality in 1508–1556. The role and place of the unimplemented project of establishing joint border commissioners’ courts between the GDL and the Crown in 1554 are examined. It is proved that the border commissioners, who carried out the border census in 1546, were the following.

Keywords: description of the borders of 1546, interstate border, borders of estates, commissary courts, magnates, gentry, diet, the Crown of Poland, the Grand Duchy of Lithuania, Volyn, Podilia.